

ЗМІСТОВЕ ОСЕРДЯ КОРИННОГО СЛОВА В ХУДОЖНЬООБРАЗНОМУ ВИСЛОВЛЕННІ

У статті йдеться про необхідність урахування властивостей об'єктів, згадуваних в ХО висловленнях, задля адекватного їх розуміння і визначення при спілкуванні, призначеному як супровід мовленнєвого коригування.

Ключові слова: корінне слово, художньообразне висловлення, мовленнєве коригування.

Змістовість корінного слова в дослідженнях Художньообразної системи творення раніше не розглядалась, хіба що опріч побіжних особливостей аксіологічного плану (О.Селіванова). Між тим за умови мовного супроводу мовлення студентів – філологів насамперед – її важко переоцінити. Передусім це стосується правильного й однозначного тлумачення об'єкта, котрий у певних ситуаціях, зокрема переданих ХО висловленнями, виявляє вплив на суб'єкта, що й оцінюється ним як констататором і самого впливу, і його значущості. Таким корінним словом ХО виступає об'єкт, названий у ХО висловленні. Він звичайно має свої особливості: за формою представлення – явної дії, імпліцитно, латентний; за сутністю – предмет чи дія, за якою визначається **важливість** (властивості/способу); визначення складової. Тож для визначення його природи нами було поставлено наступні завдання:

- виявити наявність об'єкта як складової в ХО висловленнях за різновидами формування ХО висловлень (рефлексивним, порівняльним, «експертним та опозиційним»), а також описати форми подачі об'єктів;
- визначити роль об'єктів у межах різновидів утворення ХО;
- описати загальне значення об'єкта у висловленні.

Розгляд складових ХО висловлення показує не тільки наявність у висловленні *об'єкта*, але і його вплив. дію на суб'єкта. Однак, на відміну від суб'єкта, котрий, незважаючи на різні форми представлення, все ж є за природою більш-менш однорідним, об'єкт є таким лише за роллю, природа його набагато складніша: це і обставини, і інший суб'єкт, котрий виявляє вплив, це і певні умови чи й, просто, структура спосіб чи порядок виконання чогось, які зумовлюють вплив, себто, коли суб'єкт-констататор значущості переймається чужими проблемами, бо вони не мають той вигляд, як те йому здається, тощо. Нарешті, об'єктом може виступати будь-яка річ, предмет, як те маємо у висловленні *«Срібло-золото тягне людину в болото»*.

Водночас, може здатися, що це різноманіття природи об'єкта не так вже й важливе, оскільки головним у висловленні таки є сам вплив на суб'єкта та його значущість. Однак відкинути розгляд природи об'єкта не можна з багатьох причин: по-перше тому, що саме від його якості в її конкретиці залежить і змістовність, і сила впливу на суб'єкта, і його якісні показники; по-друге, тому, що саме форма представлення об'єкта визначає сутність значущості – чи то є цінність, а чи значущість, її важливість тощо.

У загальних рисах *об'єкт*, як його витлумачують словники, – «це те, на що спрямована пізнавальна чи інша діяльність суб'єкта. Універсальним об'єктом є природа, суспільство і людина...Протиставлення об'єкта суб'єктові відносні... Однак у нас мова йде якраз не про вплив суб'єкта на об'єкт, а навпаки - об'єкта на суб'єкта і реакцію останнього як суб'єкта-констататора значущості. Спробуємо уточнити, як саме формується та реакція і на що спрямовано її як пізнавальну діяльність суб'єкта ХО висловлення...

Якщо враховувати особливості виділення і систематизувати за ними інші ХО висловлення, матимемо наступну картину.

1. По-перше, коли суб'єкт намагається оцінити вплив об'єкта, який спричинив *зміни його власного стану*, або ж стану іншого суб'єкта, з яким він здатен ототожнювати себе. У тому ж таки прислів'ї *«Срібло-золото тягне людину в болото»* безумовно об'єкт своїми характерними, притаманними лише йому рисами здатен впливати на будь-кого із суб'єктів, що і хвилює суб'єкта-констататора як певний *принцип* життєдіяльності, котрий може стосуватися й самого констататора.

Як би там не було, але тут чітко виділяється і сам об'єкт, і його вплив, і оцінка впливу констатацією зміни стану суб'єкта. Очевидним є і те, яким саме чином впливає об'єкт, - своїми особливостями.

Це ж, властивісне об'єктові, відіграє свою оцінювальну роль і в такому висловленні з досить алегоричними суб'єктом та об'єктом: *«Соловей піснями не сит»*.

Нескладно констатувати, що важливу роль відіграє в ХО висловленні **властивісне** навіть імпліцитно поданого об'єкта. До прикладу, у висловленні *«Довести до відчаю»*, в якому об'єктом може виступати інший суб'єкт, або обставини, чи ситуація тощо. Є й приклади, коли об'єкт не названий (ніби відсутній), наявною є лише його властивість, яка зумовила зміну стану: *«Лекти раків»*, *«Руки й ноги відбирає»*,

2. Іншим видом представлення об'єкта є його оцінювання уподібненням з іншим об'єктом, представленим ситуативно. Але не випадково, оскільки його конвенційно визнано значущим. Це ХО висловлення сформовані за принципом порівняння, уподібнення до цінного.

«Більше в нього розуму в п'яті, як у тебе в голові»

- тут об'єкт представлено конкретно - *«розум»*. Але визначенню важливого підлягає за **властивим** – (*«більше»*), оскільки порівнюється – й оцінюється! – за кількістю. Можливість такого порівняння тут створена уведенням у ситуацію (*«в п'яті»/«в голові»*).

Відмічено наявність і більш складних порівнянь за добором ситуації.

До прикладу, «*Борода виросла, та ума не винесла*». Тут ніби йдеться про «ум» як об'єкт. Насправді ж оцінюється не сам «розум», але його носій, себто *об'єктом оцінювання є інший суб'єкт*, котрий тепер вже виступає в ролі об'єкта, представленого імпліцитно. А оцінка його здійснюється «за віком» цього суб'єкта, що його визначає ситуація (ознакою віку є «*виросла борода*»).

Ще приклад: «*Високий, як дуб, а дурний, як пеня*».

Об'єктом тут, безумовно, є інший суб'єкт, але ж його подано імпліцитно. І це зроблено тому, що важливий не сам об'єкт, але його **властивість** – «*розумність*», - зріст має свідчити про дорослість, а отже й розумність. Що ж до «відсутності об'єкта», - його замінюють показники, характерні риси будь-якого об'єкта. Бо ж таку «оцінку» можна давати будь-кому подібному в залежності від конкретної ситуації.

А ще, оцінюваний тип предмета може бути за походженням *дією*:

«*Сніг, мов з рукава*», - де слово «сніг» за змістом означає дію, процес **падання** снігу, хоча граматично ж воно оформлено як предмет – іменник. Є сенс вважати підміну об'єкта предметною дією, яку він виконує, типовою.

До цього ж типу утворення ХО висловлень можна віднести й такі:

«*Везе, як утопленику*», де об'єкт взагалі відсутній. Це якийсь інший суб'єкт («хтось» чи «комусь»). Однак за ситуацією, в якій діє той «хтось», якому «везе», розкривається властиве – **спосіб**, за яким відбувається дія («везе»). Цей спосіб і розкривається важливістю (уподібненням, - «як утопленику»). Ще більш яскраво це видно з наступного ХО висловлення:

«*Дивиться лисицею, а думає вовком*», де об'єкт також підмінено дією, яку він виконує. Суб'єкт, який вживає це висловлення для констатації принципу як оцінки, може адресувати його будь-якому об'єктові, головним бо тут є **спосіб** виконання дії (властиве суб'єкт-об'єктові). Про це ж свідчить і відсутність порівняння «як», поданого імпліцитно з-поза того, що об'єднання слів у словосполучення підсилює сутність саме способу дії.

Тож, цей другий, тип утворення ХО висловлення за представленням цінності об'єкта можна вважати **порівнювальним**. Нами, в робочому порядку, за схожістю такий тип названо «метафоричним», в якому цінність визначає властивісне, *способове*.

3. Третім видом ХО утворень за системою оцінювання можна назвати наступний, де, власне, визначається **значущість самої властивості** об'єкта, яку суб'єкт-констататор уводить у ситуацію для виявлення того, на що здатна властивісна сторона об'єкта, чи точніше б – якою є цінність властивості/способу об'єкта. Це своєрідна оцінка властивісного проявом у дії, у справі, у ситуації.

«*У здоров'ї тілі й душа здорова*».

Передусім можна відмітити, що цінність («*Здоров'я душі*») тут зумовлюється ситуацією («*У здоров'ї тілі*»). Іншими словами - стан «*тіла*» зумовлює і стан «*душі*», який виступає як результат перевірки того, на що здатен об'єкт саме з такою характеристикою.

«*Горбатого могила виправить*». Висловлено тут сумнів щодо того, чи можна виправити людину, яка має не виправний гандж. Тож і об'єктом і його властивістю водночас виступає цей гандж - «*горбатість*», які й зумовлюють результат у його конкретиці – «*могила виправить*», котрим об'єкт і оцінюється.

«*З лежї не справиш одежі*» - тут **властивісне** («*з лежї*») не просто визначає результат, вона його спричиняє, зумовлює. «*Вовків боятися – в лїс не ходити*» - у цьому висловленні також чітко видно умову (**якщо** «*вовків боятися*», **то**...). Зрозуміло, об'єктом тут є дія-стан людини «*боятися*». Це і характерна риса, а отже властивість/спосіб, котра в ситуації – «*в лїс ходити*» - набуває значущості.

Таких «спричинених» висловлень чимало («*З брудної води ще ніхто чистим не виходив*», «*За хорошим хазяїном і свинка – господи́нька*», «*З чужого клопоту голова болить*»...).

До цього слід додати ще й таке: опріч об'єкта як складової ХО висловлення у цьому способі утворення певну роль відіграють:

- **властивість** чи **спосіб** об'єкта, які зумовлюють результат;
- **ситуація** – як інструмент контролю «випробовування»;
- сам **результат** як віднайдена цінність, зумовлена **властивим**.

4. Іншу картину спостерігаємо в ХО висловленнях, утворених за системою використання «опозиційно протиставлених цінностей», які відіграють роль змістового уточнення властивісного, що його презентує ситуація як об'єкт впливу на суб'єкта.

«*Валити з хворої голови на здорову*».

Тут, як бачимо, йдеться про двох суб'єктів - суб'єкта-констататора цінності («*дії*») і суб'єкт-об'єкта, який діє («*валить*»). Перший констатує цінність дії об'єкт-суб'єкта уведенням дії в ситуацію («*з хворої голови на здорову*»). Ситуація ж у даному разі нівелює роботу суб'єкт-об'єкта, знецінює її. В такому випадку, коли питома вага цінності припадає на ситуацію, і роль оцінювального чинника виконує не суб'єкт, але наведена ним ситуація. То вона стає й об'єктом впливу на суб'єкта. Спробуємо розглянути цей варіант більш детально.

Візьмемо висловлення «*Грати життям і смертю*».

Об'єкт – «*грати*» - за природою – дія. Вона ж відіграє і роль ситуації, оскільки за властивістю відображає певну легковажність, а отже не вартісність, не правильність вибору дії, результатом якої може стати «*смерть*». Таким чином цінність тут визначається не протиставленням однієї речі («*життя*») іншій («*смерть*»), а оцінює **ситуативна властивість** («*гратись*») характеризує суб'єкт-об'єкта як легковажного). Хоча й до основи цінності покладено сутність, що її презентує протиставлення «*життя і смерть*». Отже, і тут можна стверджувати, що ситуація відіграє роль об'єкта впливу.

Ще цікаве висловлення:

«*З вогню та в полум'я*», в якому по суті і суб'єкт, і об'єкт відсутні, є тільки результат – цінність у протиставленні поганого ще гіршому. Це, власне, сама ситуація, з її оцінювальною властивістю.

Підсумовуючи дані аналізу опозиційного утворення ХО висловлень, можна стверджувати, що в них саме ситуація є носієм цінності, сутність якої визначається її **характерною рисою, властивістю**. Ситуація ж відіграє й роль об'єкта впливу на суб'єкта-констатуючого.

Особливістю оцінюваного об'єкта, з метою встановлення його відповідності до чогось, є те, що він 1) як носій певної властивості САМ підлягає оцінюванню («*Який піп, така і його молитва*», «*Гусь свині не товариш*», «*Клин клином вибивається*», («*Катюзі по заслужі*»); 2) в окремих випадках оцінюються лише властивості (або способи дії) об'єкта, себто подається найважливіше – виділена цінність, що стає очевидним при вирішенні («*Ні в тин, ні у ворота*»).

Отже, щодо використання об'єктів у ХО висловленнях, можна сказати таке:

Об'єкт ХО висловлення - це одна з найважливіших складових ХО висловлення, яка відіграє роль носія впливу на суб'єкта. Об'єктом може бути будь-який предмет; дія як процес, явище, навіть інша людина – як названі у висловленні, так і подані імпліцитно. Об'єктом може виступати й ситуація,

Оскільки й він здатен виступати в ролі в ХО висловленні як носієм **властивісного**. Тож тепер можна дати й визначення:

Об'єкт ХО висловлення – це виражена певного змісту словом складова ХО висловлення, яка проявляє вплив на суб'єкта дії, викликаючи його реакцію на цей вплив. Суб'єкт - оцінювач впливу – реагує на вплив визначенням значущості останнього. Змістовим осердям цього слова в ХО і виступає властивість.

Подано до редакції 28.03.12
